



# KLASİK ARKEOLOJİYE GİRİŞ II

Dr. Öğr. Üyesi Akın TEMÜR

Sunumda yer alan tüm fotoğraflar telif hakkına sahiptir. Yalnızca eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır. Başka bir amaç için kullanılamaz. Metin kısmı Prof. Dr. Cevat BAŞARAN'ın «Arkeolojiye Giriş» kitabından uyarlanmıştır.

# **GREK SERAMİK VE ÇÖMLEKÇİLİK SANATI**

## A- TANIMLAR

**1- Seramik:** Yunanca “keramos-kil” anlamına gelen seramik (seramik) insanların ilk çağlardan beri çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla çoğunlukla topraktan yaptıkları kap, çanak, çömlek gibi ürünlerin bütününe verilen genel addır.

**2- Çömlek:** “Çöken hamur-çökelek anlamındadır. Özel olarak hazırlanmış ince çamurdan biçimlendirilip, sırlandıktan sonra ya da önce fırınlanan toprak çanak vazo çeşitli tipte su ve içki kabı depolama kaplarıyla değişik amaçlı kullanım eşyalarına çömlek denir.

**3- Çömlekçilik:** Çömlek yapımıyla ilgili işlerle uğraşma sanatına çömlekçilik; uğraşan kişilerle çömlekçi ya da çömlek ustası; çömlekleri bezeyip süslemeyi kendine meslek edinenler ise çömlek ressamı denir. İki tür çömlek vardır:

**a- Sırsız Çömlek:** Özel çamurdan yapıldıktan sonra fırınlanan ve daha çok depo kabı olarak kullanılan çanak-çömlekler;

**b- Sırlı Çömlek:** Fırınlanmış çömleğe ince bir sır tabakası sürülmesiyle geliştirilen dış yüzeyi camlaşmış ve su sızdırmaz çömleklerdir.

**4- Çamur:** Doğada kolayca bulunabilen hammaddelerin başında “amur” gelir. Su ile yoğrulduğunda yumuşaklık kazanan ve içindeki kil zerreciklerinin birbiri üzerine kırılmadan kayabilmesi sonucunda plastik bir yapı gösteren toprak oluşumuna “amur” denir.

Çamur kilin suyla karıştırılmasıyla oluşturulur buna çömlekçilikte “hamur” denir. Ham kilin içinde kil tanecikleri, ayrışmamış **feldisfat**, **kuvars** ve volkanik parçaların içerdiği **mika** ile **demiroksit** gibi maddelere rastlanır.

**5- Toprak:** Granit kayaların doğa olayları sonucu aşınarak fiziksel ve kimyasal değişimlerden etkilenebilecek kadar küçük zerrecikler haline dönüşmesine toprak denir. Toprağın oluşması için milyonlarca yıl geçmesi gerekir. Çömlekçilikte kullanılacak toprak yatakları yüzeyden 60-90 cm. kadar derinde belirgin bir biçimde görülebilir.

Ticari amaçlarla kullanım açısından yeryüzünde iki tür toprak vardır:

**a-** Örneklerine Kütahya ve Bilecik çevrelerinde rastlanılan ana kaya çevresinde yığılmış genelde fazla plastik olmayan ve birleşimi katışıksız, beyaz renkli topraklar özellikle fayans ve porselen yapımında kullanılır.

**b-** Örneklerini her yerde kolayca bulabileceğimiz sarıdan kırmızıya ve griden siyaha değişen renk tonları gösteren olduğu ana kaynaktan yıllar boyu aşınarak başka bir yerde biriken oldukça plastik bir yapıya sahip kolayca kalıplanabilir ve elle biçimlendirilebilir topraklar. Daha çok çömlek yapımında kullanılan bu topraklara "özlü topraklar" da denir.



Toprağın önceden çok değişik amaçlarla kullanıldığına tanık oluyoruz: Bunların en başında da barınak yapımı gelmektedir. Kabaca temizlenen toprak su ile yoğrulup saman yardımıyla ve kalıplama yoluyla “kerpiç” haline getirilmekte ve güneşte kurutulduktan sonra yapı elemanı olarak iş görmektedir. Bazı yörelerimizde seyrek de olsa bugün bile görülebilen kullanım alanı sonradan “toprak dam” biçimine dönüşmüştür. Toprağın ilk çağlardan beri ikinci kullanım yeri ise tarım ve ziraattır.

Bizi doğrudan ilgilendirmeyen bu kullanım alanlarından sonra asıl konumuza giren kullanım biçimleri gelir. Bunlardan ilki mağara ve kaya resimlerinin yapılmasında renkli toprakların “boya” olarak kullanılmasıdır. Bu yöntem günümüzde de “toprak boya” olarak da sürdürülmektedir. İkinci kullanım yeri dinsel amaçlı terrakotta figürlerin yapımıdır (ancak bu kullanım biçimi de daha sonra yerini taş ve madeni malzemeye bırakmıştır).

Toprağın en yaygın kullanım alanı ise çömlekçiliktir. İlk çömlekçiliğin ortaya çıkışı: göçebe yaşamda avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insan gereksinimleri bulduğu “günlük” yiyeceklerle geçirmiştir. İnsanın toprağa bağlı yerleşik düzene geçmesinin ardından ilk “çömlekçilik” de ortaya çıkar. Topraktan elde edilen ürünlerin depolandığı ve bulunan kullanım fazlası bazı yiyeceklerin saklanması düşüncesi ilk depo kaplarının oluşmasına konutlarda kurulan ocaklar ise ilk mutfak eşyasının yapımına neden olur. Ardından da çömlekçilik, insanlığın hiçbir zaman vazgeçemeyeceği bir iş kolu biçiminde yaygınlaşır.

## **B- SERAMİĞİN KULLANIM AMAÇLARI VE ÖNEMİ**

Seramik eşya insanoğlu tarafında dokuz büyük amaçla kullanılmıştır.

- 1-** Günlük ihtiyaçların giderilmesinde mutfak eşyası olarak değişik tipteki pişirme kapları ve servis tabaklarıyla birlikte su kapları bu amaçla üretilmiştir.
- 2-** Oyun ve yarışıklarda başarılı sporculara verilen ödül ve armağan kaplarının yapımında
- 3-** Kiler ve depolarda tahıl ve diğer ürünlerin depolandığı depo kaplarının yapımında

**4-** Ev ve diğer sosyal yapılarda kullanılmak üzere süs eşyası yapımında

**5-** Çocuklar için oyuncak yapımında

**6-** Tapınak ve diğer dinsel yapıların metop triglif ve alınlıklarının bezenmesinde, mimari kaplama levhaların yapımında

**7-** İletişim amacıyla kil tabletlerin (taş mektup) yapımında

**8-** Dinsel amaçlarla tanrılara sunu kabı mezarlara ölüm hediyesi olarak bırakılan figürünlerin ve pinaksların yapımında

**9-** Ticari amaçlarla bu kullanım alanı için üretilen seramik eşyanın doğrudan dış pazarlarda satımına yöneliktir.

## Önemi:

Seramik eşya fazla uzun ömürlü değildir. Gerek çarpma ve ezilmelerle gerekse nem ve rutubetten etkilenerek kolayca kırılıp parçalanabilir, kırılan seramiklerin tekrar kullanılamayacağı ve madeni ürünler gibi değişilemeden kullanılamadığı için yerine sürekli yenisi yapılmıştır. Dönemin sosyal ve ekonomik şartlarına bağımlı olarak da devamlı değişikliğe uğramıştır. Gerek form gerekse üzerine yapılan bezemelerde izlenen bu değişim özellikleriyle seramikler arkeolojik buluntular arasında büyük önem taşımaktadır.

İnsan hayalinde kurduklarını ve günlük yaşamında karşılaştığı günlük olayları gerçek olayları yorumlama ve başkalarında iletme içgüdüsüne sahiptir bu açıdan seramik eşya insanogluna bir yerde günümüzün kâğıdı olanağını sağlamıştır. Arkeolojik araştırma ve kazı çalışmalarında karşılaştığımız seramik buluntuları eski toplumların dinleri, dilleri günlük yaşayışlar adet ve gelenekleriyle, ölü gömme törenleri, kahramanları savaşları ve birbirleri arasındaki ilişkileri ortaya koymada değerli bulgular arasında yer alırlar.

Seramik eşya insanın geçmişini aydınlatmada onu algılayıp mitolojisini açıklayabilmede somut bulgular ile ilk sırada yer alır.



## C- SERAMİK EŞYANIN ÖZELLİKLERİ

Bir seramik yapım malzemesi yapılışı, fırınlanması ve üzerindeki bezeme özellikleriyle bulunuş yeri ve biçimine göre değerlendirilir. Ele geçen bir yapı malzemesinin tanımlanması özellikler üzerinde bezeme olmayan parçalar için geçerlidir. Hamurun yapısı katkıların oranı seramiğin hangi kültüre ait olduğunu belirlemede tek dayanaktır. Yapım malzemesinin bilinmesinin yanı sıra bunun elde ya da çarkta biçimlendirilişi de göz önünü alınmalıdır.

Özellikle Dođu Kùltùrlerine ait malların renk ve form özellikleriyle açkı perdahlanış biçimleri arkeolojik açıdan öncelikle değerlendirilmesi gereken niteliklerdir.

Seramiklerin fırınlanması kabın kullanılış yerine ve üzerindeki bezemelere göre farklılıklar gösterir. Mutfak eşyaları ve depo kapları tek fırınlamaya sokuldukları halde bazı özel amaçlı ürünler değişik yöntemlerle birkaç kez fırınlanırlar. Seramikler üzerindeki bezemelerin de dönemlere ve kùltürlere göre değiştikleri ayrıca topluluklar arası etkileşimi gösterdikleri için ayrıntıyla değerlendirilmeleri gerekir. Bir seramik en başta buluntu yeri ve bulunuş biçimine göre ele alınır.

## D- SERAMİK BULUNTU TİPLERİ

Ele geçen seramikler her zaman bilimsel kazılar sonunda bulunmazlar. Değişik yollarla da ortaya çıkabilirler.

**1- Rastgele Buluntu:** Tarihi ve Arkeolojik değeri yüksek olan bir buluntu türüdür. Gerek köylülerce gerekse arazi işçilerince tarla ya da bahçelerde veya dağ başında, bir dere yatağında, bir yol kenarında herhangi bir araştırma yapılmadan seramik malzemenin ele geçmesidir. Böyle küçük bir seramik parçası birçok şeyin aydınlanmasına yardımcı olur.

Bu tür buluntular karmaşık sorunların çözümünde birer ipucu niteliğindedir. Rastgele Buluntularla varılan sonuçlar mimari kalıntıların yakın çevredeki akropol, nekropol ve yerleşim merkezlerinin ortaya çıkarılması açısından önem taşırlar.

**2- Yüzey Buluntusu:** Arazi araştırmalarında ilk karşılaşılan tür olan yüzey buluntusu yörede yapılacak çalışmaların ilk olgusudur. Yüzey araştırmasına dayalı bu tür buluntular önceden belirlenen alanlardaki toprak yüzeyinde özellikle de yağmur sonrası oluşan su çatlaklarından elde edilebilirler. Yüzey buluntularının değerlendirilmesiyle elde elden sonuç ilerde yörede yapılacak çalışmalara zemin oluşturur.

**3- Bothros Buluntusu:** Bothros Yunanca “Çöplük” anlamındadır. Bothroslar genelde tapınak ve temenosların çevresinde açılmış tapınak ve kutsal alanlara sunulan adak eşyalarının topluca gömüldükleri çukurlardır. Tanrılara sunulan adak eşyaları kutsal sayıldıkları için halk tarafından kullanılamazdı. Bu nedene tapınaklarda yeni adakların konulabilmesi için yer açılması gerekir.

Eski sunular da toluca Bothroslara gömülürdü. Bothros Buluntusu arkeolojik Tarihleme açısından çok fazla önemli değildir; çünkü tapınağa adanmış ve yıllarca kullanılmış malzeme hep bir araya toplanmış durumdadır. Ancak Bothroslar malzemenin çokluğu ve çeşitliliğiyle değer taşır.

**4- Toplu Buluntu:** bir mimari yapı ya da bir mezar işçinde değişik türde toplu malzemenin ele geçmesidir. Toplu buluntular arkeolojik tarihlemeye önem taşır. Relative kronolojiye dayanak oluşturur. Bu tür buluntularda kimliği belirlenemeyen eserler bilinenlere göre değerlendirilirler.

**5- Tek Buluntu:** Seramik malzemenin tek olarak ele geçirilmesidir. Kronolojik açıdan pek fazla önem taşımayan bu tür rastgele buluntu olması durumunda değerlendirilir ancak bu tür buluntularda dikkatli olmak gerekir. Çünkü tek buluntu devşirme ve aktarma yoluyla yer değiştirmiş ya da ithal edilmiş olabilir.

**6- Dağınık Buluntu:** Kazı ya da yüzey araştırmadaki aynı türdeki seramik malzemenin değişik yerlerde ve katmanlarda ele geçirilmesidir. Bu dağınık buluntular deprem ya da toprak kayması sonucu yer değiştirmiş malları içermektedir.

**7- İn-situ Buluntu:** formların işlevlerini belirleme ve tarihlendirme açısından önemlidir. İn-situ buluntunun kazı sırasında özellikle zeminde ele geçmesi tabakaların saptanmasına yardımcı olur.



## E- SERAMİK TARİHLEME METOTLARI

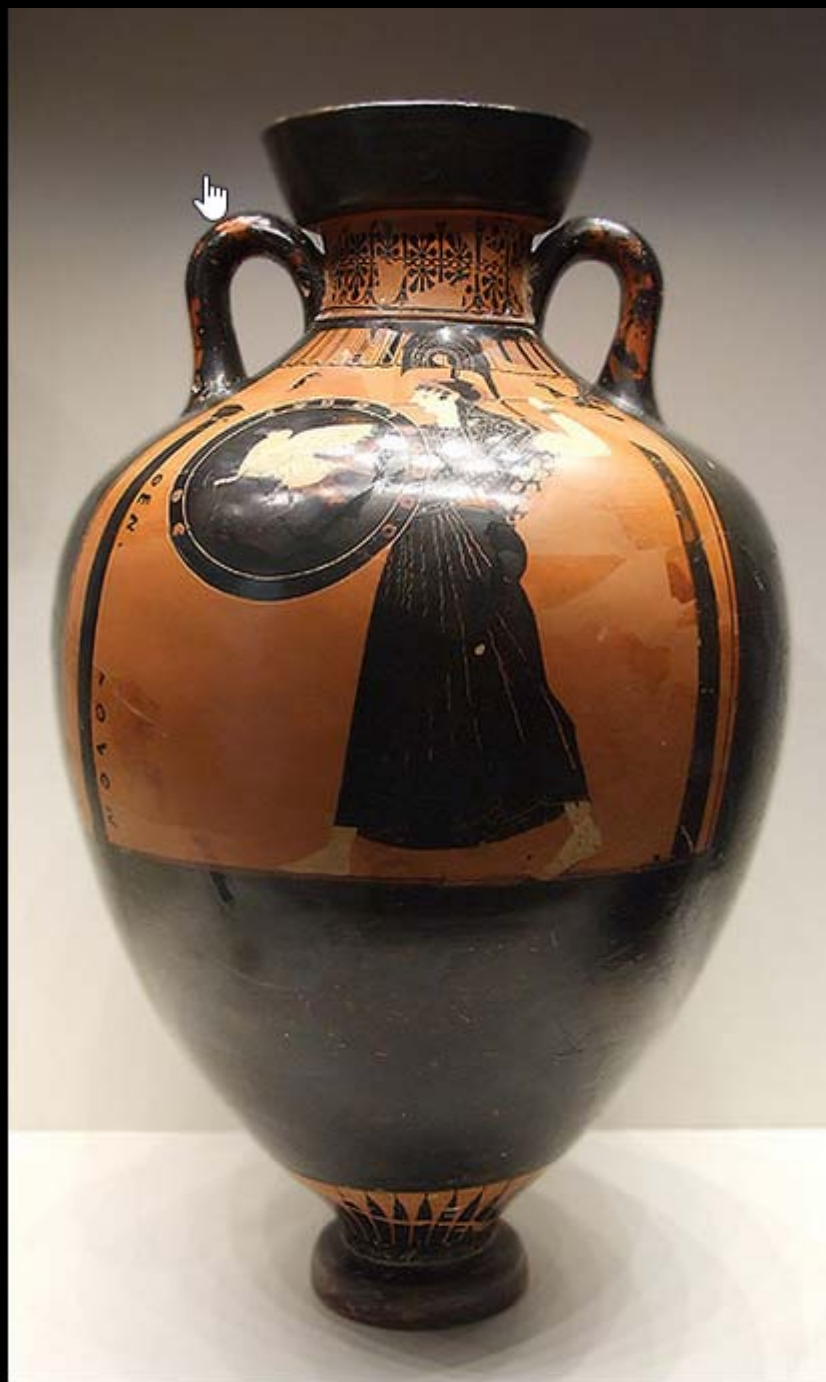
**1- Stil Kritiği-Biçem Gelişimi:** Belirli zaman ve kültürlerde aynı bezme özelliklerinin kullanılmış olmasından hareket ederek bu metot kullanılır. Terminus ante ve post quem'in bilinmesi gerekli bu yöntemde seramikler üzerindeki süs örgeleri, anlatımlı sahneler ve sanatçı özellikleri dikkate alınır.

**2- Tipolojik Gelişim:** Bu yöntem bir seramik türünün kendi içindeki belirli özelliklerinden yol çıkarak, form, boyama ve bezeme biçiminde göz önünde bulundurulmasına dayalıdır. Tiplerin tanımlanmasını ve diğer tiplerle olan ilişkileri kapsar.

**3- Form Girişimi:** Aynı formlu kapların kendi aralarındaki durumlarını evrelere göre geçirdikleri değişimleri benzerlik ve farklılıkları ortaya koymada uygulanır.

**4- Teknolojik Gelişim:** Seramik kullanım malzemesini yapılış yöntemlerindeki gelişimi amaçlar. Bu yöntemde yapım tekniği, boyama, fırınlama ve bezeme gibi temel özellikler göz önünde tutulur.

**5- Panathenaia Amphoraları:** Tanrıça Athena adını düzenlenen Olympiatların üçüncü yılında rastlatılarak dört yılda bir yapılan genel spor oyunlarında başarılı sporculara verilen ve içinde Tanrıçanın kutsal zeytinyağı bulunduğu özgün vazolardır. Bu oyunların bir yüzünde oyunlara ait bir yazıt ve Athena figürü, diğer yüzünde ise, yarışmalarla ilgili bir sahne yer alır. Panathenaia amphoraları sürekli siyah figürde yapılmışlardır.





Seramik eşyayı tarihlemeye özgü bu özel metotların yanı sıra arkeolojinin genel tarihleme metotları da seramik eşya üzerinde uygulanabilir. Bu durumda **Relative ve Absolute** kronolojiler temel alınır.

## F- SERAMİK YAPIMI

**Kullanılan Malzeme:** Basit anlamda seramik değişik metotlar uygulanarak yapılır. Bunların ayrıntılı anlatımını sonraya bırakarak öncelikle kullanılacak malzemeyi tanıyalım: Seramik çamuru, masa, su kaparlı, sünger fırçalar, bıçak ince madeni çubuklar, kalıplar ve çömlek çarkı, bu genel malzemenin yansıra çamurun hazırlanmasında ve değişik alet ve eşyalar kullanılır. Seramik yapımına geçmeden önce çamurun hazırlanışını görelim.

## 1- ÇAMURUN HAZIRLANMASI

İyi bir çamur bünyesinde %25-30 oranında su tutar. Öncelikle uygun yerlerden kil çıkarılır. Daha sonra elek yardımıyla toprak içindeki yabancı maddeler çıkarılır temizlenen toprak birkaç gün güneşte bekletilir. Havalandırılmış bu toprak özel dinlendirme havuzuna alınarak belirli ölçüde su eklenir. Bu sırada havuz suyu karıştırılarak elemeye gitmeyen çöpler su yüzeyine çıkarılır ve su yüzeyine çıkar. 1. dinlendirme havuzundaki karışım bir süre bekledikten sonra çamur çökeltisi dipte yoğunlaşır.



Bunun ardından havuzun suyu ikinci dinlendirme havuzuna aktarılır. Bu su içinde çok küçük zerrecikler halinde kil karışımı bulunmaktadır. Uzun süre bekletilen bu suda seramiğin sırlanmasında ve yapımında yapıştırıcı olarak kullanılan ince çökelti hamuru elde edilir. Birinci dinlendirme havuzundaki suyu alınmış çamur bir süre güneşte bekledikten sonra kurutulur ve ardında kalıp halinde kesilir. Bu kalıplar havuzdan alınarak serin ve gölgede depolanır.

Böylece seramik ham çamurunun hamuru hazırlanmış olur. Bundan sonraki işlemler seramik atölyesinde çömlekçi tezgâhında sürdürülür. Kalıp halindeki ham çamura çömlekçi tezgâhında ilk uygulanacak işlem sıkıştırma dır.

**a- Sıkıştırma Yöntemi:** Çamurun her tarafının aynı yoğunlukta olması sağlanır. Kalıp durumundaki ham çamur ortadan kesilir, çıkan iki parça birbirine çarpılarak sıkıştırılır. Bu uygulama sonunda çamur hem homojen bir yapı kazanır hem de plastikliği artar.

**b- Yoğurma Yöntemi:** Yoğurma çamurun sıkıştırılması sırasında içinde oluşan hava kabarcıklarını dışa çıkarmaya yöneliktir. Yoğurmada iki metot uygulanır.

**1- Öküz Kafası Metodu:** Çamur topağı üst köşelerinden tutularak öne kendimize doğru çekilir ve aŖađıya doğru bastırılır. Kaldırılıp çevrilen çamur toprağına tekrar aynı işlem uygulanır.

**2- Burgaçlı Yoğurma Metodu:** Çamur topağı üst köşelerinden tutularak bir elle öne kendimize doğru çekilir diğer elle de geriye doğru bastırılır. Kaldırılıp çevrilerek tekrar aynı işlem uygulanır. Yoğurma sırasında çamura yoğunluk kazandıran ve yoğurmayı kolaylaŖtıran iki katkı maddesi vardır:

**1- Kum:** Çok ince tanecikli kum tortularından arındırıldıktan sonra yıkanır ve yoğurmada çamura katılır.

**2- Şamot:** Fırınlanmış çamur levhalarının kaba bir toz halinde öğütülmesiyle elde edilen ince kuma şamot denir ve yoğurma sırasında çamura katılır. Kum ve şamot seramik çamuruna en çok % 15 oranında katılır.

## 2- SERAMİK YAPIM TEKNİKLERİ

### a- Elle seramik Yapımı:

**1- Kalıplama:** En kolay seramik yapım tekniğidir. İstenen biçime uygun bir öz etrafına kaplanan çamur içindeki özün çıkarılmasıyla bir seramiğe dönüşür. Kalıplamada önemli iki asal yöntem vardır:

- a-** Çamuru Levhalar Halinde Kesip Kaplama
- b-** Doğrudan Çamur Kaplama

Kalıplama tekniğiyle salt kaba ve formu keskin çizgiler içerin kaplar yapılabilir.

**2- Sepet Örne:** Elle seramik yapmada ikinci yöntem sepet örme yöntemidir. İlk çağlardan beri bilinen bu uygulamada önce çamurdan ince çubuklar hazırlanır. Ve bunlar alta terleştiren bir tabla üzerinde sepet örgüsü biçiminde kıvrılarak örülür. Kabın tamamlanmasından sonra raspa ve ıslak bez yardımıyla düzeltilerek sırlanır.

## **b- çarkta Seramik Yapımı:**

Günümüz ömlekçiliğinde de uygulanan en gelişmiş yöntemdir.

**ömlekçi arkı:** Yatay olarak dönen daire biçiminde büyükçe bir tabla ile ona hareketli aktarıcı bir mille bağlı daha küçük bir tabladan oluşan ve çömlek yapımında kullanılan bir iş tezgâhıdır. ömlekçinin yağıyla döndürdüğü büyük tablanın dairesel hareketi küçük tabla ark üzerindeki nesnelere tam bir düzgünlük ve bakışımllık sağlar. İlk ömlekçi arkı M.Ö. yaklaşık 3400'lerde Uruk döneminde Mezopotamya'da kullanılmıştır.







Daha önceleri ise **Turnet** denile bir çeşit döner tabla ya da yatay dönen çark üzerinde el yapımı çömleklerin yapıldığı sanılıyor. Batıda ise yaklaşık M.Ö. 2400'lerde çömlekçi çarkı kullanımına geçilir. Günümüz Atika seramiğimin yapılışın uygun kullanılan tam bir teknik yoktur. Atika seramiğinin yapılışı ve üretimi hakkındaki temel bilgilerimiz yine vazolar üzerindeki tasvirler dayanmaktadır.

Son zamanlarda sürdürülen çalışmalar ve kimyasal deneyler sonunda seramiğin yapılışıyla ilgili bilgilerimiz daha da artmıştır. Çamur dayanıklı ve iyi yoğrulduğunda pürüzsüz bir karakter içerir. Bileşiminde fazlaca demir bulunması nedeniyle fırınlandığında hafif pembe bir renk kazanır ki biz buna deve tüyü rengi tanımını kullanıyoruz.













Bugünkü Atika çömlekçiliğinde beyaz renkli çamur kırmızı renkli çamurla karıştırılmaktadır. Bu yöntem eski geleneği sürdürmüş olmalıdır. Çömlekçi çarkına konulan ve alttaki bir diskle döndürülen tabla üzerindeki çamur, biçim verici birkaç hareketten sonra kısa sürede bir çömleğe dönüşür. Küçük vazolar için ayrı ayrı bölümler halinde şekillendirilen çamur elemanlar sonradan birleştirilir. Buna kaide ve kulplar da eklenir.



Büyük vazolar da çoğunlukla parçalar halinde yapılır. Boyun, gövde kaide olarak biçimlendirilen parçalar sonradan yapıştırıcı nitelikteki ince çamurla birleştirilir. Ağzı kapalı kaplarda bu bağlantı kısımları bu bağlantı kısımları kap içinden geçen ince kangallarla sağlanmıştır. Vazoların bezeme ve boyama yerleri belirlenip işaretlendikten sonra, kazıyıcılar (raspa) ve ıslak bezle gerekli son düzenlemeler yapılır. Seramiğin çarktaki yapımının tamamlanmasından sonra bezemelerin yapımına, ardından da fırınlama işlemine geçilir.